

Megtisztult káosz

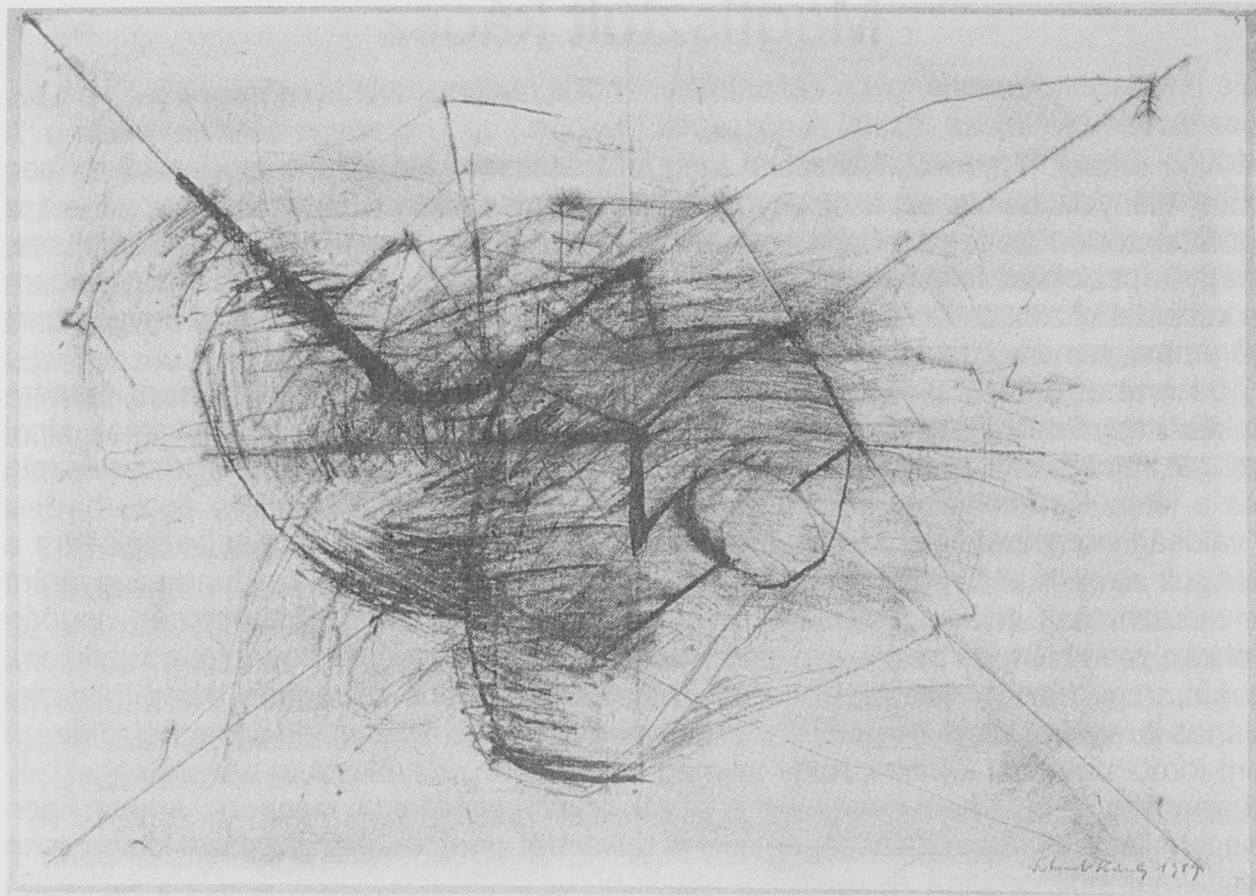
A jó ember – mondta Nietzsche még lelki összeomlása előtt – csupán fél ember, mert hiányzik belőle az a bizonyos másik, a rossz oldal. Lényegében ugyanezt a gondolatot ismételte meg Carl Gustav Jung egyik öregkori interjújában, amikor kifejtette, hogy a pszichikai fejlődés célja nem az emberben rejlő rossz pusztá kiirtása, hanem a két oldal közötti összhang megteremtése. A folyamat eredménye nem az úgynevezett jó ember, hanem a teljes ember.

Jó ember és teljes ember – természetesen egyik sem befejezett állapot, hanem inkább folyamat, létesülés. Ám mivel az előbbi inkább hajlamos befejezettnek hinni magát, mint az utóbbi, a két típus közötti különbség esztétikai síkon talán a lét festészete és a létesülés festészete közötti megkülönböztetésben jelölhető ki. Az egyik hívei a "valóság bonyodalma" zárójelbe téve, vagy egyenesen megtagadva hozzák létre a maguk steril Kristálypalotáját, a másik hívei pedig Nietzsche és Jungra egyaránt hivatkozhatnak. A jó kép, mondhatják például a nagy német filozófus nyomán, csupán fél kép, mert hiányzik belőle az a bizonyos másik oldal: a hiba, a tétovázás, a küzdelem, a kín, vagy ha úgy tetszik, a "rossz". Más szavakkal, de ugyanerre céloz Pilinszky János is, amikor kifejti, hogy a mindenség modelljét egyedül omlatag anyagból, didergő lim-lomokból lehet fölrakni, hogy az meg is maradjon, súlyokból és esendőségekből. Semmiféle alkotás nem nyerheti el a jó ajándékát – elmélkedik máshol –, amennyiben nem hajlandó újra és újra a megemésztett bukásból, pontosabban az alázat keservesen fájdalmas nullpontjáról elindulni.

Mindez *Schmal Károly* legújabb tárlatán jutott eszembe, mert amit ott láthatunk, az tipikus példája a teljességet akaró, a "rosszat" is természetszerűen vállaló "létesülés művészetének". Mit jelent ez? Semmiképpen sem azt, hogy Schmal az új festészetben divatos *bad painting*, azaz rossz festészet híve lenne, hanem valami sokkal bonyolultabbat: a "rosszat", vagyis a hibát, a csúnyát, a kaotikusot – világunk "didergő lim-lomjait" – afféle természetes alapnak tekinti, hosszas küzdelem árán rendet teremt benne, de olyant, hogy a kép struktúráján mintegy át is hallatszik valami a kiindulópontul választott elemek alapvetően diszkontinuális voltából. Más szóval, világa nem a keresztény teremtésemélet mintájára, ex nihilo, vagyis a semmiből létesül, hanem mint ahogy azt a görögök képzeltek, a káoszból. Ám Platón Demiurgoszával ellentétben itt a teremtő, vagyis a művész szeme előtt nem kész ideák, már meglévő paradigmák lebegnek, hanem a káosz fokozatosan önállósuló elemeinek "belső igénye" az, ami a teremtést vezérli. A háború utáni informel festészet mestereihez hasonlóan ha egyáltalán szó lehet itt a művész saját "alkotói kódexéről", az sohasem eleve adott, hanem legfeljebb az alkotási folyamat közben alakul ki. A gondolat és a tett olyan közel van egymáshoz, hogy már-már azonosak.

De nézzük, mi is a káosz konkrét megfelelője Schmal lapjain? Rendszerint valami hanyagul odavetett ormótlan festékfolt, máskor egy formátlan maszat, önfeledt nemtörődömséggel felvitt irka-firka, a papír véletlenszerű meggyűrdése vagy durva felhasadása. Vagyis csupa olyasmi, aminek például az álomban való megjelenése bizony fejcsóválásra készíti a pszichológusokat: rendetlenség, anomália, felbomlás, mulandóság – dűnnyögik bölcsen –, s már ki sem kell mondaniuk, hogy nem sok biztatót jövendölnek a páciensnek, aki ilyenekkel hozakodik elő. Az alkimisták azt mondanák, putrefactio, ami körülbelül annyit jelent, mint felbomlás, széthullás és feloszlás. De a lélekgyógyászokkal ellentétben az alkimisták bizonyára nem akadékoskodnának, s nem vonnának le vészjósló következtetéseket. Hiszen tudják, hogy a putrefactio nem értelmetlen felbomlás: ez az az állapot, amikor a természet anyaga, a materia prima, szerkezetét és alakját lebontja, hogy új és más felépítésben realizálódjék.

Schmal az ilyen értelemben vett káoszt veszi alapul: gyűri, fodrozza, elmaszatozza vagy részben kitörli, miközben nem annyira saját képépítő szándékai képezik a művelet vezérelvét, hanem inkább a kiindulópontul választott elemek rejtett belső "igényei". A

Sík és tér

művész nem kiterjeszti vagy kontinuálja az anyagokat, hanem csupán mintegy hagyja őket kiterjedni és kontinuálódni. Abban az állapotukban tartja őket, amikor még nem eszközök: nem valamire szolgálnak, hanem a maguk dicsőségében jutnak kifejezésre, mint abszolút anyag, illetve mint az alkímistáknál a *materia prima*.

E formátlansághoz, pontosabban alig-megformáltsághoz időközben különféle geometriai elemek társulnak. Ám ha jól megfigyeljük, nagyon csalafinta ez a geometria: sohasem az ideális formák eleve adott rideg kategóriája, hanem inkább excentrikus felfogásban, aszimmetrikusan, egy dinamikus és kényes egyensúlyra utalva jelenik meg. Nem Platón Demiurgoszána idea-geometriájáról van itt szó, amihez a rendezetlen káosznak kell idomulnia, hanem sokkal inkább valamiféle "alulról épülő" geometriáról, melyben a *geo-* előtag legalább olyan hangsúlyos, mint a *metria*. Másként fogalmazva, nem az égi mérték erőszakolja rá magát az esetlegességekkel teli földi világra, hanem inkább fordítva: a belső törvényszerűségei szerint kiterjedő anyag megfelelő pillanatban mintegy magától kristályosodik ki, s ekkor megmutatja a maga metriáját, vagyis mértékét. De nem, vagy csak látszólag tűri a "totalitárius" beavatkozásokat.

Ilyen ritka pillanatok egyike, amikor különféle vastagságú és intenzitású átlós vonalak jelennek meg a munkákon, mintegy perspektivikus térbe lökve az egyébként természeténél fogva síkszerűen elhelyezkedő alakzatokat. De Schmal ilyenkor is gondoskodik a képelemek autonómiájáról. Sohasem hagyja, hogy foltjai, maszatjai és önfeledten hullámzó vonalkötegei kiszolgáltatottakká váljanak. Még az átlókkal sem őket akarja befolyásolni – hiszen még a leghangsúlyosabb egyenes vonalak is kitérnek előlük – hanem inkább a mi szemünket: ha ragaszkodunk a perspektíva-illúzióhoz, hát lássuk őket kissé bizonytalanabbnak, lebegőbbnek, mint amilyenek a valóságban.

De azt soha nem engedi meg magának a művész, hogy holmiféle érzékcsaló vagy dekoratív látványossággá híguljon a dolog. Azért nem, mert anyagai ez esetben éppúgy pusztá eszközzé válnának, mint ha valamiféle tiszta és örök esztétika oltárán áldozná

fel szabadságukat. Hogy mindezt miért nem teheti meg, annak – úgy képzem – nem annyira esztétikai, hanem inkább filozófiai-antropológiai okai vannak. Legalábbis efelé hajlunk, ha elhisszük Jungnak, hogy amikor az alkimisták "anyagról" beszéltek, tulajdonképpen mindig saját magukra gondoltak. Akárcsak Nietzschehez, hozzájuk is közelebb állt a teljes ember, mint a jó ember. Ha talán Schmal nem is, de képei erről bizonyára ugyanígy vélekednek.

SEBŐK ZOLTÁN

Régi és új játékaim

Kezdetben volt a játék

Hatéves koromig nem jártam óvodába. Otthon játszottam, a csepelei, kertes házban. A kertben négy gyümölcsfa volt, két barack, két meggy, alatta ribizlibokor és zöldség, a bejáratnál virágok és vadsóska-kerítés. Egyik játékom az volt, hogy egész napra felmáztam a meggyfára. Akárhogyan kiabáltam, nem jöttem le, nem szóltam. Kíváncsi voltam, milyen hatást vált ki az eltűnésem. Este, mikor előkerültem, annyira örültem, hogy nem kaptam ki. De éreztem, hogy az én játékom másoknak nem igazán játék! Szüleim pedagógusok voltak, nem akarták, hogy korán megtanuljak olvasni, nehogy unatkozzam az iskolában. Nagyapát nyúztam mindennap új betűért. Egy idő után rájöttem, hogy bármit le tudok írni, és akármit el tudok olvasni. Csak az bosszantott, hogy nem értettem, amit olvastam. Jó játék volt. Nagyanyám tömött kacsáit körbe kergettem az udvarban. Egyik a másik után esett össze. Egész héten kacsát ettünk. Nekem tetszett, de megint nem arattam sikert játékkal. A tyúkok simogatással történő elaltatása érdekesebb véget ért. Hat-nyolc csirke feküdt már egymás mellett, aludtak, mikor nagyanyám meglátta. Összezsapta tenyerét egy jézusmárjával, erre a csirkék felugrottak és kiszaladtak a kertbe. Ez mindenkinek tetszett. A disznó jutalomjátéka, mikor késsel nyakában körbeszaladta az udvart, nekem tetszett, a böllérnek nem. Unokatestvéremmel állatkertet rendeztünk be a tűző napon. A falakon lévő képek mellé kivittük az akváriumot is, kis halakkal. Ez a játék a halaknak nem tetszett, felforrtak a vízben. A kapu alatt kidugott, spárgás pénztárca-játékot mindenki csinálta gyerekkorában. Mindig akadt néhány ember, aki fel akarta venni, mi meg berántottuk a kapu alatt. Ez a játék néha veréssel végződött. Amikor színházasdit játszottunk, anyám kedvenc csipkeszoknyájában táncoltam, boldogan. Ő is örült, hogy ügyes vagyok, de szomorú is volt, mert a szoknya használhatatlanná vált. Az iskolában is játszottunk. Az igazgatót pajtásnak szólítottuk, Rákosi bácsit is. Tetszett nekünk a kopasz feje, csúnyákat mondtunk rá. Apám halkan azt mondta, nem kell ilyen csúnyákat mondani, mert egyszer mi is lehetünk öregek és kopaszok. Elrontotta a játékunkat! 1956 őszén nem jártunk iskolába egy darabig. Mikor visszamentünk, a fél osztály hiányzott. Egy része meghalt, más része külföldre ment, elfogytak a játszópajtásaim. Disznóság! Kis ideig bunkerban is voltunk, mint a háborúban. Nagyapa dühös volt, azt mondta, többet nem megy le a pincébe, inkább ott hal meg a házban. Szerencsére nem lett semmi baja, de én még sosem láttam olyannak. Nekem mindig csak mesélt, kitalált meséket. Hol is hagytam abba, kérdezte, aztán ment minden, mint a karikacsapás. Nyolcadikos koromban már rajzolni jártam. Gömböket, kockákat, sámlikat, drapériákat rajzoltunk, egy szál ceruzával. Közben nagyokat dumáltunk, a kezünk meg járt, mint a motolla. Untuk a rajzolást, és szórakoztattuk magunkat. A gimiben egyik barátom a pad alatt sakkozott, a másik levelet írt, a harmadik rajzolt, a negyedik rágott papírgolyókat köpködött a beletlen ceruzájából.